

Кримінальний процес і криміналістика

УДК 343.143

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20627653>

Вітчизняне та зарубіжне правове регулювання використання навідних запитань під час прямого допиту свідка у кримінальному провадженні

Фігурський Володимир Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики

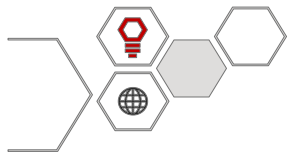
Львівського національного університету імені Івана Франка

м. Львів, Україна, <http://orcid.org/0000-0002-5329-8985>

Прийнято: 19.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

Анотація. Зазначено, що український законодавець забороняє ставити навідні запитання під час прямого допиту (ч. 6 ст. 352 КПК України). На перший погляд, така заборона є абсолютною та немає винятків. Проте згідно з ч. 11 ст. 352 КПК України, якщо свідок висловлюється нечітко або з його слів не можна дійти висновку про те, чи визнає він обставини чи заперечує проти них, суд має право зажадати від цього свідка конкретної відповіді – «так» чи «ні». З урахуванням нормативного визначення навідних запитань – «запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї» (ч. 6 ст. 352 КПК України), уявляється, що у ч. 11 ст. 352 КПК України йдеться саме про навідні запитання.

Звернено увагу, що в англо-американській правовій доктрині суть такого запитання тлумачать значно ширше. Так, навідним вважається запитання, яке

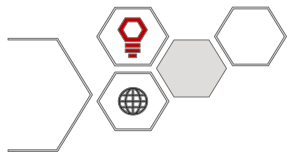
поставлене або сформульоване у такій формі, що підказує або чітко натякає свідку на бажану відповідь, яку має отримати особа, яка проводить допит, вкладає в уста свідка слова, що мають бути повторені, або відображає істотний факт, і на яке можна відповісти лише ствердно або заперечно, або вказує свідку на твердження, яке найкраще відповідатиме інтересам сторони, яка їх висуває. Це визначення, як уявляється, найповніше відображає природу цього виду запитань.

Як пояснюють американські процесуалісти, постановка навідних запитань під час прямого допиту зміщує фокус уваги зі свідка. Коли здійснюється наведення під час прямого допиту, присяжні стереотипно сприймають свідка як невідповідного, думають, що суб'єкту його допиту є що приховувати, або вважають, що йому бракує довіри до свідка. Крім того, відповіді свідка «так», і «ні» не дають достатніх підстав присяжним визнати показання свідків достовірними.

Стверджується, що змагальна модель кримінального процесу встановлює винятки з правила про заборону ставити навідні запитання під час прямого допиту. Подібний підхід спостерігається у кримінальному процесуальному регулюванні деяких держав Європи.

Констатовано, що на практиці ставиться чимала кількість запитань, які фактично є навідними, і тому, якщо їх опротестувати, вони підлягають зняттю головуючим. Але прокурор і захисник не повинні опротестовувати запитання, як навідне, лише тому, що воно є таким, а тільки тоді, коли воно має чи може мати шкідливий вплив на правову позицію сторони.

Запропоновано редакцію ст. 352 КПК України доповнити положеннями такого змісту: «Під час прямого і повторного допитів не дозволяється ставити навідні запитання, крім випадків, коли: 1) запитання стосується вступу до допиту або початку нової теми допиту; 2) запитання стосується загальновідомого або безспірного факту; 3) необхідно оживити пам'ять свідка;

4) через інтелектуальні порушення, зниження когнітивних здібностей свідку важко зрозуміти суть запитання, що не є навідним; 5) відбувається допит вороже налаштованого чи упередженого свідка; 6) протилежна сторона кримінального провадження не опротестовує навідне запитання; 7) суд дає дозвіл на постановку навідного запитання».

Ключові слова: кримінальний процес, судовий розгляд, допит, сугестія.

Domestic and foreign legal regulation of the use of leading questions during direct examination of a witness in criminal proceedings

Volodymyr Figurskyi,

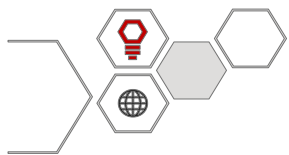
PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Criminal Procedure and

Criminalistics, Ivan Franko National University of Lviv

Lviv, Ukraine, <http://orcid.org/0000-0002-5329-8985>

Abstract. It is noted that the Ukrainian legislator prohibits asking leading questions during direct interrogation (Part 6 of Article 352 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine). At first glance, such a prohibition is absolute and there are no exceptions. However, according to Part 11 of Article 352 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, if a witness speaks unclearly or from his words it is impossible to conclude whether he admits the circumstances or denies them, the court has the right to demand from this witness a specific answer - “yes” or “no”. Taking into account the normative definition of leading questions - “questions, the wording of which contains an answer, part of an answer or a hint to it” (Part 6 of Article 352 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine), it seems that Part 11 of Article 352 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine refers specifically to leading questions.

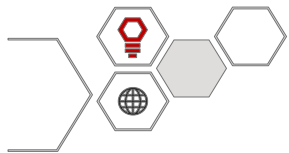
It is noted that in the Anglo-American legal doctrine the essence of such a question is interpreted much more broadly. Thus, a leading question is considered to be one that is asked or formulated in such a form that it suggests or clearly hints to the witness about the desired answer that the person conducting the interrogation should receive, puts words into the witness's mouth that should be repeated, or reflects a material fact, and which can only be answered in the affirmative or negative, or points the witness to the statement that will best meet the interests of the party that puts them forward. This definition, it seems, most fully reflects the nature of this type of question.

As American proceduralists explain, asking leading questions during direct examination shifts the focus of attention away from the witness. When leading is done during direct examination, jurors stereotypically perceive the witness as unprepared, think that the subject of his questioning has something to hide, or believe that he lacks confidence in the witness. In addition, the witness's answers "yes" and "no" do not provide sufficient grounds for the jury to accept the witness's testimony as reliable.

It is argued that the adversarial model of criminal procedure establishes exceptions to the rule prohibiting leading questions during direct examination. A similar approach is observed in the criminal procedural regulation of some European states.

It has been noted that in practice a considerable number of questions are asked which are in fact leading and therefore, if objected to, are subject to removal by the presiding judge. However, the prosecutor and defence counsel should not object to a question as leading merely because it is so, but only when it has or may have a detrimental effect on the legal position of the party.

It is proposed to supplement the wording of Article 352 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine with the following provisions: "During direct and repeated interrogations, it is not allowed to ask leading questions, except in cases

where: 1) the question concerns the introduction to the interrogation or the beginning of a new topic of interrogation; 2) the question concerns a well-known or indisputable fact; 3) it is necessary to revive the witness's memory; 4) due to intellectual disorders, a decrease in cognitive abilities, it is difficult for the witness to understand the essence of a question that is not leading; 5) a hostile or biased witness is being questioned; 6) the opposing party to the criminal proceedings does not object to the leading question; 7) the court grants permission to ask a leading question.”

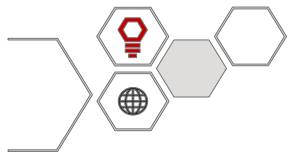
Keywords: criminal procedure, trial, interrogation, suggestion.

Постановка проблеми. Проблематиці навідних запитань (*leading questions*)* відводиться особлива увага в унормуванні та доктрині кримінального процесу. Це пояснюється тим, що запитання становлять невід’ємний інструмент судового допиту, завдяки якому отримують показання, здійснюють перевірку їх достовірності, повноти і несуперечливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навідні запитання у судовому кримінальному провадженні стали предметом наукових розвідок різного рівня цілої когорти як українських (В. Бабунич, А. Волобуєв, В. Журавель, Я. Зейкан, І. Когутич, В. Лушпієнко, Н. Максимішин, Ю. Мирошниченко, В. Попелюшко, В. Шепітько, І. Шепітько та ін.), так і зарубіжних дослідників (Bates W. Walter, Huntley R. Todd, Sandler P. Mark, Starnes S. William Jr., Wrottesley J. Frederic та ін.). Окремо доречно відзначити дисертацію Ю. Конюшин, присвячену навідним запитанням як засобу комунікації у кримінальному провадженні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри чималу кількість наукових досліджень, у процесуальній доктрині досі не напрацьоване загальноприйняте визначення поняття «навідне запитання»,

* Їх також називають categorical questions, suggestive questions або suggestive interrogation.

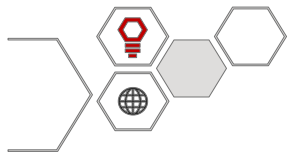
вимагають рефлексії й винятки з правила про заборону ставити навідні запитання під час прямого допиту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є з'ясування і порівняння українського та зарубіжного досвіду використання навідних запитань упродовж прямого допиту свідків у кримінальному провадженні, напрацювання пропозицій щодо вітчизняної законодавчої регламентації послуговування такими запитаннями в судовому процесі.

Методологічні засади дослідження. Методологічну основу дослідження становить діалектичний підхід до наукового пізнання соціальних явищ. При написанні статті також були використані загальнонаукові та спеціально-правові методи пізнання: аналіз (застосовувався з метою детального дослідження навідних запитань, що дало можливість, зокрема, визначити їх особливості), узагальнення (застосовувався з метою формування та розвитку, на основі вже наявних у спеціальній літературі підходів, позицій щодо значення навідних запитань), структурно-функціональний метод (дав можливість з'ясувати специфіку змісту навідних запитань), герменевтичний метод (використовувався для тлумачення суті та змісту приписів, що стосуються навідних запитань), догматичний або спеціально-правовий метод (застосовувався при аналізі особливостей використання навідних запитань), порівняльно-правовий метод (дав можливість порівняти регламентацію використання навідних запитань у кримінальному процесуальному праві України та інших держав), моделювання (застосовувався для побудови проєктів кримінальних процесуальних норм, які стосуються навідних запитань).

Виклад основного матеріалу. Український законодавець забороняє ставити навідні запитання під час прямого допиту (ч. 6 ст. 352 КПК України).

На перший погляд, така заборона є абсолютною та немає винятків. Проте згідно з ч. 11 ст. 352 КПК України, якщо свідок висловлюється нечітко або з

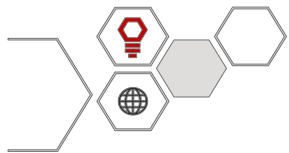

його слів не можна дійти висновку про те, чи визнає він обставини чи заперечує проти них, суд має право зажадати від цього свідка конкретної відповіді – «так» чи «ні». З урахуванням нормативного визначення навідних запитань – «запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї» (ч. 6 ст. 352 КПК України), уявляється, що у ч. 11 ст. 352 КПК України йдеться саме про навідні запитання.

В англо-американській правовій доктрині суть такого запитання тлумачать значно ширше. Так, навідним вважається запитання, яке поставлене або сформульоване у такій формі, що підказує або чітко натякає свідку на бажану відповідь, яку має отримати особа, яка проводить допит, вкладає в уста свідка слова, що мають бути повторені, або відображає істотний факт, і на яке можна відповісти лише ствердно або заперечно, або вказує свідку на твердження, яке найкраще відповідатиме інтересам сторони, яка їх висуває [1, с. 696]. Це визначення, як уявляється, найповніше відображає природу цього виду запитань.

В українській правничій науці справедливо звернено увагу, що нейтрально сформулювати запитання, щоби воно не впливало на очікувану відповідь, щоби цілковито унеможливило прояв в запитанні – проблематично, оскільки неможливо позбавити «слово» природно притаманного йому сутєстивно-мовленнєвого впливу, як закономірно невід’ємного компоненту комунікативного акту. Про що би не запитав слідчий, прокурор, адвокат, суддя та як би не сформулював запитання – він невимушено сугестує адресата, налаштовує його на відповідь про те, про що запитує [2, с. 101, 106].

Як пояснюють американські процесуалісти, постановка навідних запитань під час прямого допиту зміщує фокус уваги зі свідка. Коли здійснюється наведення під час прямого допиту, присяжні стереотипно сприймають свідка як невідповідного, думають, що суб’єкту його допиту є що приховувати, або вважають, що йому бракує довіри до свідка. Крім того,

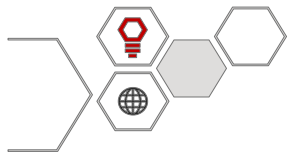
відповіді свідка «так», і «ні» не дають достатніх підстав присяжним визнати показання свідків достовірними [3, с. 345].

Заборона навідних запитань під час прямого допиту зумовлена необхідністю дотримання максимального рівня переконання присяжних. Адже присяжні повинні заслуховувати показання свідка, а не прокурора чи захисника. За навідних запитань зменшується вплив показань свідка. Присяжні сумніватимуться, чи свідок надав би таку ж відповідь, яку йому вклали. Ненавідні запитання забезпечують самостійну розповідь свідками про події, факти, обставини, а відповіді здійснюють істотний вплив на присяжних. Заборона на навідні запитання під час прямого допиту є одним з чинників, чому прямий допит вважається найскладнішою процесуальною дією судового розгляду, і, як не дивно, складнішою, ніж перехресний допит. Важливість надання свідку під час прямого допиту певного ступеня свободи подання інформації допомагає оцінити достовірність його показань. Складність прямого допиту полягає у дотриманні балансу між свободою свідка у викладенні відомостей про факти і обставини та потребою суб'єкта його проведення контролювати хід показань [4, с. 89, 113].

Доречно зазначити, що унормування окремих європейських держав забороняє ставити під час прямого допиту не лише навідні запитання, а й такі, що стоять на заваді його меті.

Так, у чч. 2-3 art. 499 КПК Італійської Республіки наголошено, що під час допиту заборонено ставити запитання, які можуть зашкодити щирості відповідей (*domande che possono nuocere alla sincerità delle risposte*). Натомість, упродовж допиту, який проводить сторона, що клопотала про виклик свідка, забороняються запитання, що натякають на відповіді (*domande che tendono a suggerire le risposte*) [5].

До перших належать т.зв. шкідливі запитання, спрямовані на маніпулювання свідком, введення його в оману, тоді як до других – навідні

запитання. Шкідливі запитання безумовно заборонені, натомість навідні – допустимі, як виняток, під час перехресного допиту [6, с. 70-75]. При цьому, щира відповідь не є рівнозначною справжній відповіді, оскільки перша стосується відповідності показань сприйнятим фактам, а друга – збереження наміру свідка, щоб звільнити його від зовнішнього впливу [7, с. 636]. Понад те, Касаційний суд Італії (*La Corte Suprema Di Cassazione*) у рішенні № 15331 від 6 лютого 2020 р. сформулював правову позицію, якою поширив заборону ставити навідні запитання під час прямого допиту і на суддю [8].

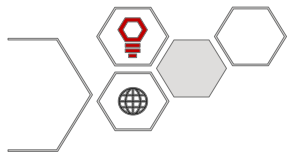
Водночас змагальна модель кримінального процесу встановлює винятки з правила про заборону ставити навідні запитання під час прямого допиту.

Зокрема, відповідно до ч. «с» Rule 611 Federal Rules of Evidence навідні запитання не слід використовувати під час прямого допиту, окрім випадків, коли це необхідно для розвитку показань свідка. Зазвичай суд повинен дозволити навідні запитання: (1) під час перехресного допиту та (2) коли сторона викликає ворожого свідка (*hostile witness*), протилежну сторону (*adverse party*) або свідка, який ідентифікується з протилежною стороною [9].

Значно ширший перелік винятків з цього правила окреслений у законодавчих актах інших держав зі змагальною моделлю кримінального процесу.

Так, згідно з ч. 1 sec. 89 Evidence Act 2006 у будь-якому провадженні навідне запитання не повинно ставитися свідку під час головного або повторного допиту, окрім випадків, коли: (а) запитання стосується вступних або безспірних запитань; (b) запитання поставлено за згодою іншої сторони; (с) суддя, здійснюючи свої повноваження, дозволяє поставити це запитання [10].

Винятки щодо допустимості постановки навідних запитань закріплені й у ч. 1 sec. 37 Evidence Act 1995 – навідне запитання не повинно ставитися свідку під час головного або повторного допиту, окрім випадків, коли: (а) суд

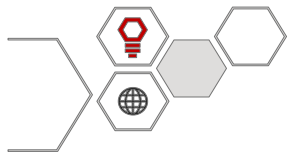

дає на це дозвіл, (b) запитання стосується вступного питання до показань свідка, (c) жодних заперечень щодо запитання не висувається, і (не враховуючи сторону, яка проводить головний або повторний допит) протилежну сторону провадження представляє правник, юрисконсульт або прокурор, (d) запитання стосується питання, яке не є предметом спору, (e) якщо свідок має спеціальні знання, засновані на його підготовці, навчанні чи досвіді, – запитання ставиться з метою отримання думки свідка щодо гіпотетичного твердження фактів, тобто фактів, щодо яких були надані або мають бути надані докази [11].

Наведені нормативні положення відображають традиційний погляд, згідно з яким сила навідного запитання загалом є небажаною. Однак у цій традиції отримали допустимість численні винятки постановки навідних запитань упродовж прямого допиту: допит свідка, налаштованого вороже або упереджено (*hostile witness*); допит свідка – дитини, літнього або дорослого з проблемами спілкування; необхідність оживлення пам'яті свідка; потреба формулювання безспірних запитань або початок нових тем під час допиту за допомогою тематичного усного речення; ідентифікація осіб або речей з метою привернення уваги свідка до них. Дозволяючи навідні запитання за таких обставин, суди заощаджують багато часу та запобігають надмірному затягуванню допитів. Апеляційні суди продемонстрували майже повне небажання скасовувати судові рішення у таких випадках [12, с. 35, 43-44; 13].

Подібний підхід спостерігається у кримінальному процесуальному регулюванні деяких держав Європи.

Зокрема згідно з чч. 2-4 § 288 КПК Естонської Республіки забороняється ставити навідні запитання під час першого допиту без дозволу суду. Під час другого допиту можуть бути поставлені навідні питання з метою перевірки показань, даних під час першого допиту. Під час другого допиту навідні питання щодо нових фактів не можуть бути поставлені без дозволу суду.

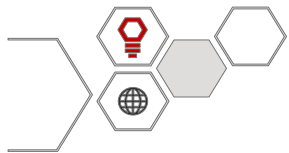

Особа, яка першою допитувала свідка, може допитати його повторно для уточнення відповідей, даних під час другого допиту. Навідні запитання можуть бути поставлені без дозволу суду лише щодо нових фактів, розглянутих під час другого допиту [14].

Вищенаведені приписи конкретизовані у § 288¹ КПК Естонської Республіки. Так, суд може дозволити постановку навідних запитань під час першого допиту, якщо свідок явно вороже налаштований до особи, яка його допитує першою, явно схильний приховувати правду або ухиляється від відповіді на запитання. З метою плавного ходу допиту свідка суд може дозволити постановку навідних запитань в інших випадках, якщо: 1) сторони погоджуються на це; 2) запитання стосується факту або містить твердження, яке не оспорується; 3) запитання необхідне для ознайомлення з предметом допиту; 4) через вік або стан здоров'я свідка йому важко зрозуміти запитання, які не є навідними; 5) свідок заявляє, що він погано пам'ятає обставини, що є предметом допиту. Якщо сторона не звернулася до суду з клопотанням про виключення запитання до початку відповіді на нього, вважається, що сторона погодилася із запитанням, і суд не зобов'язаний давати окремий дозвіл на навідні запитання [14].

На практиці ставиться чимала кількість запитань, які фактично є навідними, і тому, якщо їх опротестувати, вони підлягають зняттю головуючим. Але прокурор і захисник не повинні опротестовувати запитання, як навідне, лише тому, що воно є таким, а тільки тоді, коли воно має чи може мати шкідливий вплив на правову позицію сторони.

Вищенаведене підтверджується й досвідом правозастосування. Так, Я. Зейкан, зазначав, що «...судді, як правило, дозволяють ставити навідні запитання свідкові стосовно загальних відомостей про нього, кола питань, що вирішуються в процесі підготовки до судового розгляду і вступного етапу, що не є об'єктом спору, уже доведених фактів і правомірності речових доказів.

Судді визнають, що навідні запитання щодо питань такого роду – це ефективний спосіб отримання інформації» [15, с. 95].

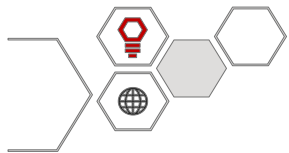
Крім того, згаданий автор, на основі аналізу англо-американського правового регулювання, висловився за імплементацію права сторони кримінального провадження ставити навідні запитання під час прямого допиту вороже налаштованому свідку [15, с. 86].

Суд повинен урахувати можливість необ'єктивності свідка, що викликана різноманітними обставинами: симпатією до однієї зі сторін, дружніми чи сімейними зв'язками тощо. Це зумовлює складнощі оцінювання судом такого засобу доказування [16, с. 264].

Про те, що «свідки обвинувачення під час судового допиту круто змінюють свою позицію і стають свідками захисту і навпаки», зазначають й інші українські дослідники [17, с. 203; 18, с. 54], що зумовлює необхідність надання сторонам кримінального провадження такого дієвого інструменту як навідні запитання і під час прямого допиту ворожого до них свідка.

Покладаючись на досвід країн загального права, науковці обґрунтовано вважають доцільним закріплення деяких винятків з правила про заборону постановки навідних запитань під час прямого допиту (ч. 6 ст. 352 КПК України), що полягають у допустимості при проведенні прямого допиту:

- попередніх запитань, які мають на меті позитивно налаштувати суд до «свого» свідка або закласти фундамент недовіри до «чужого» свідка (місце проживання, сімейний стан, освіта, соціальний стан, судимості, стосунки зі сторонами тощо);
- запитань, націлених на демонстрацію компетентності експерта (кваліфікація, місце та стаж роботи, участь в інших відомих процесах, де експерт забезпечив встановлення істини або навпаки дав висновок, визнаний судом помилковим тощо);

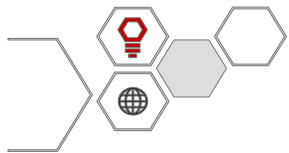
– запитань, спрямованих на отримання простої довідкової інформації з метою прискорення допиту;

– а також з дозволу суду при допиті дитини чи дорослого з проблемами спілкування або особи, спроби відновити пам'ять якої іншими засобами виявилися марними [18, с. 54-55].

Повертаючись до вищенаведених законодавчих положень інших держав, варто зауважити, що загальне правило про заборону навідних запитань поширює дію не лише на головний (прямий), але й на повторний допит. Це зумовлено тим, що повторний допит проводять за правилами прямого (головного) допиту.

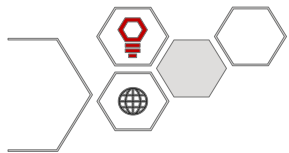
Постановка навідних запитань забезпечує контроль суб'єкта проведення допиту над даванням свідком показань. Натомість, коли прокурор чи захисник ставлять ненавідні запитання («Чи можете ви сказати, яка була погода минулої ночі?»), вони можуть отримати більше інформації, ніж їм потрібно («Ну, я не пам'ятаю, але я пам'ятаю, що дорога була дуже слизькою, і машини ковзали всюди»). Часто навіть найретельніша підготовка свідка не є гарантією від його безсистемної відповіді (*desultory response*) на запитання сторони кримінального провадження [4, с. 90].

Висновки. З урахуванням викладеного вище, редакцію ст. 352 КПК України доцільно доповнити положеннями такого змісту: «Під час прямого і повторного допитів не дозволяється ставити навідні запитання, крім випадків, коли: 1) запитання стосується вступу до допиту або початку нової теми допиту; 2) запитання стосується загальновідомого або безспірного факту; 3) необхідно оживити пам'ять свідка; 4) через інтелектуальні порушення, зниження когнітивних здібностей свідку важко зрозуміти суть запитання, що не є навідним; 5) відбувається допит вороже налаштованого чи упередженого свідка; 6) протилежна сторона кримінального провадження не опротестовує навідне запитання; 7) суд дає дозвіл на постановку навідного запитання».

Список використаних джерел

1. A Dictionary of Law by Henry Campbell Black, M.A. St. Paul., Minn.: West Publishing Co, 1891. 1254 p.
2. Конюшин Ю.І. Навідні запитання як засіб комунікації в кримінальному провадженні. Дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань 08 «Право»). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024. 308 с.
3. Bates W. Walter, Huntley R. Todd, Starnes S. William, Jr. Ten Tips for Direct Examination and Cross-Examination. *American Journal of Trial Advocacy*. 2015. Vol. 39. P. 339-363.
4. Sandler P. Mark. Anatomy of a Trial. A Handbook for Young Lawyers. Second Editon. Calgary: Rocky Mountain Textbooks. 2015. P. 81-163.
5. Codice di Procedura Penale. URL: <https://www.brocardi.it/codice-di-procedura-penale/libro-settimo/titolo-ii/>
6. Ferrua P. Domande nocive e domande suggestive tra equivoci del legislatore e contrasti giurisprudenziali. *Diritto processuale contemporaneo*. 2012. № 4. P. 70-75.
7. Scalfati A., Bernasconi A., De Caro A., Menna M., Pansini C., Pulvirenti A., Triggiani N., Valentini C., Vigoni D. Manuale di diritto processuale penale. Quarta Edizione. Torino: G. Giappichelli Editore, 2023. 1158 p.
8. La Corte Suprema Di Cassazione. Sent. n. sez. 251/2020. UP-06/02/2020. R.G.N. 31027/2019. URL: https://www.sistemapenale.it/pdf_contenuti/1590958611_cassazione-15331-2020-divieto-domande-suggestive-nocive.pdf
9. Federal Rules of Evidence 2024. URL: <https://www.rulesofevidence.org/fre/article-vi/rule-611/>
10. Evidence Act 2006 No 69. URL: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2006/0069/latest/DLM393920.html>

11. Evidence Act 1995 No 25. URL: <https://legislation.nsw.gov.au/view/html/inforce/current/act-1995-025#sec.37>
12. Wrottesley J. Frederic. *The Examination of Witnesses in Court*. London – Toronto: Sweet & Maxwell, Ltd., The Carlswell Co, Ltd., 1926. 180 p.
13. Examination of Witnesses. Written by Eric Blumenson. Part VI: Trial Proceedings. *Massachusetts Criminal Practice*. 4th Edition 2012. URL: https://www.suffolk.edu/-/media/suffolk/documents/law/faculty/mcp/ch32examofws_pdf.txt.pdf?la=en&hash=6366122AB4DAEF1371292B30A9C7ABEC20188F9D
14. Code of Criminal Procedure of the Republic of Estonia. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/530102013093/consolide>
15. Зейкан Я.П. Прямий і перехресний допит у суді: навч.-практ. посіб. К.: Правова Єдність, 2017. 368 p.
16. Лушпієнко В. Особливості допиту свідка на стадії судового розгляду в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 263-267.
17. Мирошніченко Ю.М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи: дис. ... докт. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право) / Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2024. 493 с.
18. Волобуєв А.Ф., Мирошніченко Ю.М. Допит у кримінальному провадженні: досудове розслідування і судовий розгляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 87. Ч. 4. С. 50-56.